

*Палій К. В.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Астахова С. А.,**викладач кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Лунай О. Ю.,**студентка гуманітарного факультету**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ У ЛІРИЧНОМУ ТВОРІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Анотація. У статті подається методологічний інструментарій дослідження мотивів у ліричному творі. Простежується зародження ліричної поезії, родові особливості лірики, специфіка ліричної поезії. Особлива увага приділяється авторській позиції, складному внутрішньому світу, концентрованим образам. Визначаються основні компоненти лірики, жанри, специфіка. Особлива увага приділяється проблемам організації лірики з позиції сучасної науки та впливу зовнішніх факторів на динаміку розвитку ліричного твору. Визначається форма дії у ліричному творі, внаслідок чого сюжет у ліриці отримує інший зміст, наповнюючись емоційним смислом. Завдяки працям відомих літературознавців (П.І. Сакуліна, А.І. Белецького, Л.В. Чернець, В.М. Жирмунського, А.Н. Веселовського) реалізуються концепти і мотивно-тематичні комплекси, які є характерними для різних епох, народів, культур, а також є обов'язковою художньою концепцією письменника. У статті окреслюються типи ліричних героїв і мотиви, які тісно корелюють між собою і залежать від епохи, течії, направлення, індивідуального стилю письменника. Мотив відіграє ключову роль у формуванні всієї структури художнього твору, художньої картини світу поета.

Щодо ліричних творів, це поняття ми розуміємо як емоційне переживання тієї чи іншої події, суб'єктивне сприйняття світу. Як відомо, лірика орієнтована на відтворення не зовнішнього, а внутрішнього світу особистості, на відтворення рухів її душі, почуттів, емоцій тощо. Тому жанровий зміст поезії втілюється у відповідних темах і мотивах (або ж в мотивно-тематичних комплексах), а також у ліричному сюжеті творів. Ліричний сюжет відрізняється від сюжету епічних або драматичних творів тим, що в ліричному сюжеті категорія «подія» набуває принципово іншого змісту. Це «подія-переживання», «подія-емоція», «подія-почуття», «подія-роздум», що втілюється в русі образів, мотивів, символів і використання інших художніх засобів.

Оскільки змістом ліричних жанрів є все суб'єктивне, внутрішнє, психологічно значуще, то і людина в ліриці є головним предметом зображення. Зважаючи на це, особливого значення під час дослідження динаміки жанрів лірики набуває категорія ліричний герой як утілення другого «я» автора, його думок і переживань. Реалізація певних концептів відбувається в образі ліричного героя (мотивно-тематичні комплекси). Художній концепції

письменника, що відповідає епосу, культурі та народу, притаманні зазначені концепти. На динаміку образу ліричного героя впливає рух мотивів, які беруть участь у створенні поетичної картини світу.

Образ ліричного героя корелює з образом автора, але вони не тотожні одне одному. Динаміка образу ліричного героя є одним із показників індивідуального стилю поета.

Ключові слова: лірика, епос, драма, мотив, жанр.

Постановка проблеми. Проблема жанрового аналізу поезії – одна з актуальних у сучасному літературознавстві. У цьому напрямі вже багато зроблено (праці С.А. Коваленко, А.С. Карпова, В.А. Зайцева), з'явилися монографічні дослідження, присвячені теоретичним та історико-літературним аспектам різновидів жанрів (С.Л. Страшнов, В.А. Іванов, В.І. Новіков). Проте узагальнювальних робіт, присвячених жанровим процесам, що відбувалися в поезії ХХ століття, на тепер майже немає. Перш ніж приступити до створення узагальнювальної жанрової концепції, слід визначити підходи до вивчення ліричних та ліро-епічних жанрів, при цьому першочерговим завданням є встановлення кореляційних зв'язків між жанровими формами і формами художнього мислення письменника, що залежать від низки факторів (соціокультурних, філософських, естетичних, психологічних тощо). З огляду на посилення інтересу до лірики як провідного роду літератури, збільшився інтерес до проблем організації лірики з позиції сучасної науки. Ось чому необхідно цілісно розглянути категорію «лірика» з точки зору історичного начала і сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лірика була об'єктом вивчення багатьох літературознавців, які зробили вагомий внесок в осмислення лірики як одного з родів літератури. У їхніх працях приділено увагу жанровій побудові, новаторським принципам, жанровій типології та трансформації пісенних жанрів.

Одна з провідних дослідниць лірики Л.Я. Гінзбург категорії «ліричний герой» і «авторська особистість» розглядала як різні за своїм змістом поняття. Вона писала, що «категорія» і «ліричний герой» є лише однією з численних форм вираження поета в ліриці й обов'язково належить до певної історичної епохи [1, с. 125].

Лірика орієнтована на індивідуальне сприйняття читача, який повинен не просто зрозуміти, а «внутрішньо пережити подію», як писав Г.В.Ф. Гегель. Ліричні жанри, внаслідок багатозначності поетичного слова, викликають у читача відповідні емоції, почуття, переживання, асоціації.

Дослідники (О.І. Білецький, Л.В. Чернець та ін.) виокремлюють зовнішній (формування, розкриття характеру безпосередньо в його участі і самовираженні в дії, події) і внутрішній (внутрішній розвиток характеру, зображення змін почуттів і емоцій і т.д.) сюжети. Оскільки головною родовою ознакою лірики є суб'єктивність (об'єкт зображення відтворюється через сприйняття ліричного героя чи автора), то в ліриці переважають внутрішні сюжети, тому мотиви в ліричному тексті значно суб'єктивуються, розкриваючи духовний світ особистості або духовний стан світу в цілому.

Мета статті – визначити основні компоненти лірики, жанри ліричних творів, простежити взаємодію лірики з іншими родами і жанрами літератури, а також фольклорними формами.

Виклад основного матеріалу. Лірика – один із трьох літературних родів (поряд з епосом і драмою), у якому об'єкт зображення відтворюється за допомогою переживань, почуттів, емоцій особистості (ліричного героя чи автора), що призводить до формування особливої художньої реальності, глибоко особистісної, орієнтованої на внутрішній світ людини. Родові особливості лірики необхідно враховувати під час розроблення методологічного інструментарію дослідження «мотивів» у ліричному тексті.

Якщо епос розповідає про подію, а драма зображує її у формі дії, то головним у ліриці є не сама подія, а його емоційне переживання. Внаслідок цього поняття «сюжет» в ліриці розуміється інакше, ніж в епосі і драмі. Ліричний сюжет визначають не зовнішні події в їх причинно-наслідковому взаємозв'язку, а потік внутрішніх подій, що мають суб'єктивне значення для особистості. Подієвість як основа фабули і складова частина сюжету в ліриці набуває якісно іншого змісту, наповнюючись емоційно-образним змістом.

Таким чином, сюжет у ліриці – художньо організований рух почуттів, думок, образів, ідей особистості (ліричного героя чи автора) [2].

Категорія «мотив», яка є реалізацією такого більш широкого поняття, як «тема», що тісно пов'язана з категоріями «фабула» і «сюжет». Власне кажучи, рух сюжету забезпечує мотив – категорія, здатна до розвитку, видозмін, трансформації та об'єднання з іншими мотивами. Така надзвичайна гнучкість мотиву, його здатність до різноманітних модифікацій, дає можливість автору динамізувати сюжет, акцентувати ті чи інші смисли твору.

Як справедливо зазначила Л. Гінзбург, ліричний герой живе «своей жизнью», в «своей действительности», він наділений «собственной духовной биографией», на відміну від «реально-биографического» автора [1, с. 12].

П.І. Сакулін у книзі «Теория литературных стилей» серед морфологічних ознак стилю виділив ейдологію, зв'язавши її з тематичними та мотивними комплексами. Він писав: «Классическую тематику естественно воплощать в образах героев, полководцев, царей, богов и богинь. <...> Есть свои излюбленные герои у сентименталистов и у романтика. <...> «Романтический герой», в частности «байронический», недаром стали нарицательными наименованиями. Кроме того,

типичными для каждого стиля бывают приемы психологического анализа» [3, с. 143].

Спіраючись на дослідження П.І. Сакуліна, можна зробити висновок про закріпленість тих чи інших мотивів за певними образами ліричних героїв. Мотивно-тематичні комплекси зумовлюють типологію ліричних героїв.

Рух мотивів визначає динаміку образу ліричного героя, що необхідно враховувати під час аналізу ліричного тексту. Таким чином, категорії «мотив» і «ліричний герой» тісно пов'язані між собою і є взаємозумовленими.

Типи ліричних героїв і мотиви, пов'язані з ними, залежать від художньої свідомості епохи, напрямів і течій, ціннісних орієнтацій письменників. Для кожного часу і для творчості кожного з поетів характерна своя типологія ліричних героїв і мотивів, а також способи їх створення. Можна говорити про типологію ліричних героїв і мотивів у межах літературних течій і напрямів, а також у межах певних тем і проблем.

Як ми встановили, мотив реалізує тему, організовує сюжет і бере участь у створенні образу ліричного героя, визначає його семантику і динаміку. Однак на цьому функції мотиву в ліриці не обмежуються. Мотив бере участь у формуванні всієї структури художнього твору, художньої картини світу поета. На підставі сучасних робіт, присвячених категорії «картина світу» (В. Тюпа), можна зробити висновок про те, що мотив бере участь у відтворенні поетичної картини світу. Тому під час аналізу ліричних текстів важливо встановити не тільки ті мотиви, які визначають образ ліричного героя, а і просторові, і часові мотиви, які задають координати художнього світу [4, с. 52].

Оскільки ліриці властива особлива емоційність, схвилюваність, то особливу роль у ліриці виконують ті образотворчі засоби, які формують інтимну атмосферу з витонченим емоційним настроєм, тобто ліризм. Водночас на рубежі XIX–XX століть у ліриці простежується потужний інтелектуальний початок, пов'язаний з осмисленням «перехідного» часу і пошуком шляхів виходу з кризи. З огляду на це, для дослідження мотивів у ліриці модернізму необхідно враховувати не тільки їх власне «ліричне» змістове наповнення, а й «інтелектуально-аналітичне» ядро, пов'язане з ідейно-естетичними шуканнями письменників.

У ліриці модернізму відбулися значні структурні зміни, які виявилися в зміщенні жанрових меж, дифузії жанрів, відкритості жанрово-родових форм. Тому під час аналізу мотивів у ліричних текстах необхідно враховувати ці системні зміни, особливо процеси трансформації мотивів, їх нашарування і видозміни. Мотиви в період модернізму набувають особливої багатозначності, вони можуть «повертатися» в різних культурно-історичних «ракурсах» і художніх пластах. Один і той же мотив може набувати різних смислів. Полісемантизм – відмітна ознака лірики кінця XIX – початку XX століття, що знаходить відображення у мотивній організації творів [5].

Згідно з предметом ліричного зображення лірику ділять на образотворчу (твори, в яких переважають описи), медитативну (твори, в яких домінують роздуми над вічними питаннями буття) і сугестивну (твори, в яких основний акцент зроблений на переданні емоційних станів особистості). Однак унаслідок відкритості жанрово-родових структур кінця XIX – початку XX століть образотворчі, медитативні і сугестивні мотиви можуть переходити одне в одного і змішуватися між собою з домінуванням тих чи інших ознак.

Тенденція до взаємопереходів, нашарування і змішування виявляється і в змісті мотивів. Так, пейзажні мотиви можуть не тільки відображати стан природи, а й характеризувати емоційно-духовний стан особистості, духовну атмосферу епохи; мотиви мистецтва можуть набувати філософського значення тощо.

Категорія «мотив» не є ізольованою, вона тісно пов'язана з іншими компонентами художнього тексту, у взаємодії з якими визначає жанрово-стильовий зміст твору і творчості письменника в цілому.

Мотив є важливим показником індивідуального стилю письменника. У мотивній організації його творів виявляється його ідейно-художня концепція, традиції і новаторство, зв'язок із певними течіями і напрямками.

Крім стильової ролі, мотиви виконують і жанровоформувальну функцію, оскільки беруть участь у створенні художнього образу світу в певних формах мистецтва слова.

На тип поетичної структури впливають мотивно-тематичні комплекси, позиція ліричного героя, предмет зображення, способи створення світу, просторово-часові координати, художньо-зображальні засоби та інші параметри. Велике значення у вивченні ліричних жанрів мають суб'єктно-об'єктні відносини, які відображаються в системі емоційних оцінок і переживань ліричним героєм, а також у створенні образу художнього світу в цілому.

Лірика – найбільш рухливий рід літератури, який активно реагує на зміни в житті і культурі. Тому кінець XIX – початок XX століть вирізняється різноманітністю ліричних форм, виникненням низки течій, серед яких провідними були модерністські й авангардистські.

Характерною особливістю ліричних жанрів початку XX століття є відмова від традиційних жанрових канонів, посилення відкритості жанрів, їх ускладнення, зважаючи на необхідність відображення надзвичайно складною і динамічною дійсністю. Це зумовлює проникнення елементів епічних жанрів в лірику або ж ліризацію епічних форм, що призводить до утворення синтетичних ліро-епічних структур.

Рухомою дійсністю початку XX століття вимагала від поетів їх особистої присутності в тексті, тому в ліричних і ліро-епічних жанрах спостерігається посилення авторського початку. Своєрідність індивідуально-авторського сприйняття світу багато в чому зумовлювало процес трансформації жанрових форм, наповнення традиційних жанрів новим жанровим змістом, а також створення нових поетичних жанрів.

Слід указати і на зміни в строфічній і ритмічній організації ліричних і ліро-епічних жанрів. Ознаки традиційних жанрів (метрика, розподіл на строфи, розмір тощо) не мають такого значення, як у попередні періоди. Для жанрів початку XX століття більш важливим стає не зовнішня форма, а внутрішня, тобто зміст жанру – ліричне відчуття часу. Воно знаходить відображення і в сюжеті (внутрішньому; сполученні внутрішнього із зовнішнім), і в образі ліричного героя, і в усій художній структурі твору.

Висновки. Таким чином, мотив, будучи реалізацією більш широкого поняття – теми, виконує низку функцій у художньому тексті: динамічну (сюжетну), структурну, імагогічну, стильову, жанровоутворювальну. У ліричному тексті категорія «мотив» тісно пов'язана з образом ліричного героя, визначаючи його динаміку і типологію. Мотивна організація лірики впливає

на картину світу письменника і є найважливішим складником його індивідуального стилю.

Сюжет у ліриці – художньо організований рух почуттів, думок, образів, ідей. Великого значення в ліриці набуває друге ліричне «я» поета – ліричний герой. Тому поняття «мотив» корелює з поняттям «ліричний герой». Ці категорії є взаємопов'язаними і взаємозумовленими. В образі ліричного героя реалізуються певні концепти, мотивно-тематичні комплекси, характерні для тієї чи іншої епохи, народу, культури, а також художня концепція письменника. Рух мотивів впливає на динаміку образу ліричного героя. Мотив бере участь у створенні поетичної картини світу.

Література:

1. Гинзбург Л.Я. О лирике. Москва : Интерада, 1997. 414 с.
2. Боровская А.А. Эволюция жанровых форм в русской поэзии первой трети XX в. Астрахань : ИД «Астраханский университет», 2009. 260 с.
3. Сакулин П.И. Теория литературных стилей. Москва : Наука, 1928. С. 143-145.
4. Тюпа В.И. Аналитика художественного. Москва : Лабиринт, 2001. 189 с.
5. Базанов В.Г. Фольклор. Русская поэзия начала XX в.: сборник. Ленинград : Наука, 1988. 310 с.
6. Великая Н.И. Роман-эпопея: Испытание временем. Проблема жанрового синтеза. Владивосток, 1992. С. 16–17.
7. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. Москва : Высш. шк., 1989. 404 с.
8. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. Москва : Изд. АН СССР, 1963. 256 с.
9. Гинзбург Л.Я. О лирике. Москва : Интерада, 1997. 414 с.

Pali K., Astakhova S., Lupai O. Motives research methodology in the lyrical work of the late XIX – early XX centuries

Summary. The article presents methodological tools for the research of motives in a lyrical work. It can be traced the origin of lyrical poetry, generic features of lyric poetry, specifics of lyrical poetry. Particular attention is paid to the author's position, complex inner world, concentrated images. The main components of lyrics, genres, specifics are determined. Particular attention is paid to the problems of lyrics organization from the point of modern science and the influence of external factors on the dynamics of lyrical work. It can be determined the form of action in a lyrical work, as a result, the plot in the lyric takes a different meaning, being filled with emotional meaning. According to the works of famous literary critics (P. I Sakulin, A. I Beletsky, L. V Chernets, V. M Zhirmunsky, A. N Veselovskii) are realized concepts and motive-thematic complexes, they are characteristic of different epochs, peoples, cultures. The article outlines the types of lyrical characters and motives that are closely correlated with each other and depend on the era, trend, direction, individual style of the writer. The motif plays a key role in forming the artistic work entire structure, the artistic picture of the poet's world.

The lyrics are focused on reproducing not the external but the internal world of a person, to reproduce feelings and emotions, etc. Therefore, the genre content of poetry is embodied in the relevant themes and motives (or in motive-thematic complexes), and in the lyrical plot of the works. The lyrical plot differs from the plot of epic or dramatic works, because the lyrical plot the category “event” acquires another

meaning. These are “event-experience”, “event-emotion”, “event-feeling”, “event-reflection”, which is embodied in the movement of images, motives, symbols and the use of other artistic means.

The content of lyrical genres is subjective, internal, psychologically significant, the person is the main subject

of the image in the lyrics. The image of the lyrical hero correlates with the image of the author, but they are not identical to each other. The dynamics of the image of the lyrical hero is one of the indicators of the individual style of the poet.

Key words: lyrics, epic, drama, motive, genre.